

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

Науково-теоретичний журнал

4.2007

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ

- 3 *Рустам Ахметов*
Моделювання як інструмент управління багаторічним тренувальним процесом спортсменів швидкісно-силових видів спорту
- 7 *Леонід Драгунов*
Аналіз проблеми підготовки спортсменів у чотирирічних олімпійських циклах на заключних етапах спортивного вдосконалення
- 11 *Марина Ібраїмова, Любов Поліщук*
Особливості прояву просторово-часових параметрів рухів тенісистів залежно від кваліфікації і стилю змагальної діяльності
- 16 *Василь Крупський*
Розподіл засобів та методів фізичної підготовки на різних етапах річного циклу в системі багаторічних тренувань лижників-ветеранів
- 19 *Юрій Литвиненко*
До питання вдосконалювання техніки бігу по прямій у шорт-треку
- 24 *Валентин Олешко, Василь Кулак, Олександр Пуцов, Сергій Пуцов, Кім Ткаченко*
Структура підготовки важкоатлетів збірної команди України до головних змагань річного макроциклу
- 33 *Роман Хаєцький*
Новітні технології в методиці дебютної підготовки юних шахістів високої кваліфікації

ВАЛЕОЛОГІЯ І РЕКРЕАЦІЯ. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

- 37 *Сергій Афанасьєв*
Фізична реабілітація дітей молодшого шкільного віку з церебральним паралічем, ускладненим сколіозом
- 40 *Богдан Дикий*
Дослідження впливу холодних водних процедур на динаміку життєвих показників у осіб із підвищеним артеріальним тиском
- 45 *Мирослав Дутчак*
Система залучення населення до рухової активності в Україні у другій половині ХХ ст.
- 55 *Євгенія Захаріна*
Розробка й обґрунтування експериментальної програми з фізичного виховання студентів
- 60 *Людмила Гридько*
Застосування немедикаментозних методів реабілітації вагітних жінок з анемією
- 63 *Оксана Кібальник*
Оздоровчі технології для підвищення рухової активності підлітків
- 67 *Олександр Петрачков*
Аналіз взаємозв'язку між фізичною та професійною підготовленістю у військовослужбовців за контрактом різних військових спеціальностей
- 70 *Анатолій Ребрин*
Спортивне орієнтування у змісті елективного компонента навчальної програми з фізичного виховання студентів-маркетологів

"Теорія і методика фізичного виховання і спорту" — науково-теоретичний журнал для спеціалістів у галузі фізичного виховання і спорту — наукових працівників, викладачів вузів, тренерів, докторантів, аспірантів, студентів, спортсменів.

Науковий консультант
В.М. Платонов, д-р пед. наук

Головний редактор
Ю.М. Шкретій, д-р наук з фіз. виховання і спорту

Заступник головного редактора
О.В. Андреева, канд. наук з фіз. виховання і спорту

Редакційна колегія:

І.М. Башкін, д-р мед. наук
М.М. Булатова, д-р пед. наук
Л.В. Волков, д-р пед. наук
В.І. Воронова, канд. пед. наук
В.В. Гамалій, канд. пед. наук
В.М. Гордієнко, д-р мед. наук
Л.О. Драгунов, канд. пед. наук
А.Ю. Дяченко, д-р наук з фіз. виховання і спорту
С.С. Єрмаков, д-р пед. наук
В.М. Ільїн, д-р біол. наук
В.О. Кашуба, д-р наук з фіз. виховання і спорту
Г.В. Коробейніков, д-р біол. наук
К. Коханович, д-р наук з фіз. виховання і спорту
Т.Ю. Круцевич, д-р наук з фіз. виховання і спорту
А.М. Лапутін, д-р біол. наук
В.М. Левенець, д-р мед. наук
Г.А. Лісенчук, д-р наук з фіз. виховання і спорту
Г.В. Ложкін, д-р психол. наук
Ю.П. Мічуда, канд. екон. наук
С.А. Олійник, д-р біол. наук
С. Савчин, д-р наук з фіз. виховання і спорту
М.М. Філіппов, д-р біол. наук
Л.Г. Шахліна, д-р мед. наук
О.А. Шинкарук, канд. пед. наук

Система залучення населення до рухової активності в Україні у другій половині ХХ ст.

Резюме

Рассматриваются особенности функционирования системы привлечения населения к двигательной активности в Украине во второй половине ХХ в. Проведен анализ результативности системы, дан перечень основных причин несовершенства данной системы как в советский период, так и в годы независимости государства, определены предпосылки формирования в Украине системы спорта для всех.

Summary

The features of functioning of the system of the population's involvement into the physical activity in the second half of the XX century are considered. The analysis of the system's productivity has been conducted; the list of the principal causes for imperfection of the given system during the Soviet period as well as during the years of the state independence has been presented; preconditions for the formation of the Sport for All system in Ukraine have been defined.

Постановка проблеми. На межі ХХ і ХХІ ст. наявний рівень охоплення населення руховою активністю виявився в Україні неадекватним новим умовам і актуалізує формування якісно нової системи — спорту для всіх.

Проведений аналіз світового досвіду функціонування системи спорту для всіх [17, 18] вказує на його важливе значення для здорового способу життя як основного чинника збереження здоров'я здорових людей. Формування сучасної міжнародної системи спорту для всіх здійснювалось у другій половині ХХ ст. У зв'язку з цим важливого значення набуває дослідження особливостей залучення населення до рухової активності в Україні в той самий період.

Питанням розвитку фізичної культури та масового спорту в Україні у 1960—1990-х роках присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як М.М. Бака [3], М.Ф. Бунчук [6], А.О. Кухтій [29], М.О. Олійник [36], В.М. Платонов [38], П.Ф. Савицький [46], А.В. Тугарін [50] та ін.

Відмічаючи наукове і практичне значення праць цих учених, доцільно зауважити, що відповідні знання ще здебільшого розрізнені та не мають системного характеру. Передусім потребує переосмислення та узагальнення основних положень вітчизняної системи залучення населення до організованої рухової активності в Україні в радянський період (у 1960—1980-х роках) та в умовах незалежності держави (у 1990-х роках).

Мета дослідження — наукове обґрунтування особливостей функціонування системи за-

лучення населення до рухової активності в Україні у другій половині ХХ ст. і виявлення передумов для формування системи спорту для всіх.

Методи дослідження — системний метод, метод порівняльного аналізу, метод історичного та логічного аналізу використаних джерел.

Результати дослідження та їх обговорення. В Україні, як в одній із республік Радянського Союзу, в період так званого "розвинутого соціалізму" (у 1960—1980-х роках) проголошувалась мета перетворення "занять фізкультурою і спортом" у масовий, а згодом і у всенародний рух.

Стратегія формування та функціонування системи залучення населення до рухової активності в радянський період визначалася рішеннями комуністичної партії та державних органів. Впродовж досліджуваних сорока років прийнято низку відповідних рішень. Питання фізичної культури і спорту знайшли своє відображення в тодішній Конституції Радянського Союзу та матеріалах партійних з'їздів. Розглянемо окремі положення цих документів у контексті функціонування системи залучення населення до рухової активності.

У січні 1959 р. Центральний комітет КПРС та Рада Міністрів СРСР проаналізували шлях розвитку фізичної культури і спорту та прийняли постанову "Про керівництво фізичною культурою і спортом в країні". Підтверджено збереження традиційних пріоритетів у роботі (підвищення спортивних досягнень на міжнародній арені, всебічна підготовка

трудящих до високопродуктивної праці та захисту Батьківщини) й прийнято рішення про доцільність впровадження громадського управління загальнодержавним фізкультурно-спортивним рухом. У результаті було утворено Раду спортивних товариств і організацій СРСР та відповідні структури в республіках [28, с. 314].

Основний зміст фізичної культури розвинутого соціалізму визначено Програмою КПРС, прийнятою на XXII з'їзді партії у 1961 р. У цьому документі особлива увага приділялась питанням всебічного сприяння розвитку всіх видів масового спорту та фізичної культури, їх впровадженню у повсякденний побут широких верств населення, будівництву та облаштуванню загальнодоступних спортивних споруд, особливо у сільській місцевості [23, с. 252].

У постанові ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР "Про заходи подальшого розвитку фізичної культури" (серпень 1966 р.) фізична культура і спорт розглядаються як важливі складові комуністичного виховання та ідеологічної роботи, залучення трудящих до суспільно-політичного життя. Фізична культура і спорт покликані сприяти всебічному розвитку радянських людей, їхній високопродуктивній праці, підготовці до захисту Батьківщини, збереженню на довгі роки міцного здоров'я та творчої активності [12].

Фізкультурний рух, зазначається у постанові, має носити справді загальнонародний характер, базуватися на науково обґрунтованій системі фізичного виховання, послідовно охоплювати усі групи населення, починаючи з дитячого віку [49, с. 5].

В Україні республіканські партійні та державні органи відповідно до вказаного акту прийняли постанову від 14 жовтня

1966 р. № 782 "Про заходи з подальшого розвитку фізичної культури і спорту в Українській РСР", де визначено шляхи використання фізичної культури і спорту для профілактики захворювань та створення умов для активного відпочинку робітників та службовців. Особлива увага приділяється механізмам удосконалення системи фізичного виховання у навчальних закладах, на виробництві та в сільській місцевості [46, с. 12–17].

Союз спортивних товариств і організацій як громадська організація виявився неспроможним успішно вирішувати нові завдання, що постають перед фізкультурним рухом. Союз не мав належних прав та впливу, щоб спрямувати роботу відомчих державних і громадських організацій. Водночас виникали численні конфлікти, зумовлені різними поглядами та інтересами [6, с. 22].

Недосконалість управління галузю фізичної культури і спорту зумовила незадовільні темпи зростання рівня охоплення населення організованою руховою активністю, а також призвела до зниження ефективності системи підготовки радянських спортсменів до Ігор Олімпіад 1964 та 1968 років.

З метою поліпшення керівництва радянським фізкультурно-спортивним рухом ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР 17 жовтня 1968 р. прийняли рішення про створення на базі Союзу спортивних товариств та організацій СРСР Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР, відповідних комітетів у союзних республіках і при виконкомах Рад депутатів трудящих. Було визначено, що документи, видані цими комітетами, є обов'язковими для виконання відповідними державними і громадськими організаціями, які займаються питаннями фізичної культури і спорту [49, с. 6].

З 1 березня 1972 р. введено новий Всесоюзний фізкультурний комплекс "Готовий до праці і оборони СРСР" (ГПО), який

визнавався програмною та нормативною основою радянської системи фізичного виховання і був покликаний відіграти важливу роль у підготовці всебічно розвинутих і фізично досконалих людей, "активних будівників комуністичного суспільства" та стійких захисників Батьківщини [46, с. 18–19].

У 1977 р. прийнято нову Конституцію СРСР, де законодавчо закріплено право трудящих на заняття фізичною культурою і спортом. Соціалістична загальнонародна держава сприяє розвитку масової фізичної культури і спорту (ст. 24). Конституція СРСР, нарівні з правом народу на працю, охорону здоров'я, матеріальне забезпечення у старості, житло, користування досягненнями культури, освіти, закріпила право трудящих на відпочинок (ст. 41). Це мало забезпечуватися цілою низкою соціальних заходів, у тому числі "розвитком масового спорту, фізичної культури і туризму" [23, с. 255].

На XXVI з'їзді КПРС (1981 р.) наголошувалось на необхідності вдосконалення системи фізичної культури і спорту. У матеріалах з'їзду записано, що турбота про здоров'я людей невіддільна від розвитку фізичної культури і спорту. Московська Олімпіада, наприклад, наочно показала чудові досягнення радянських спортсменів. Однак нас завжди цікавили не тільки спортивні вершини, а й, насамперед, масовість фізкультури і спорту. Успіхи у цій галузі є очевидними, але все ж таки для більшості людей спорт залишається лише видовищем. Таке становище потрібно виправляти. Фізична культура повинна входити у повсякденне життя широких верств населення, і особливо дітей [33, с. 73].

На реалізацію цих ідей спрямовано постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про подальше піднесення масовості фізичної культури і спорту" (вересень 1981 р.). Головним завданням фізичної культури і спорту було визначено та-

ке: "Всебічно сприяти зміцненню здоров'я радянських людей, підвищенню їх працездатності та продуктивності праці, готовності до захисту Батьківщини, завоювань соціалізму, формування високих моральних якостей, бадьорості духу, сили і витривалості, виховання здорового та життєрадісного покоління" [43].

Для досягнення поставленої мети Спорткомітет СРСР спільно з деякими міністерствами та відомствами затвердили "Комплексну програму розвитку фізичної культури і спорту в країні на 1982—1985 роки і на період до 1990 року". Програма передбачала покращання якості фізичної підготовки і підвищення обсягу рухового режиму всіх соціальних груп населення шляхом удосконалення стилю і методів роботи фізкультурних організацій, розробки навчальних програм, забезпечення колективів фізичної культури і загалом населення необхідними методичними рекомендаціями, підвищення освітнього рівня населення з питань фізичної культури і спорту, впровадження нових, прогресивних форм організації фізкультурно-оздоровчих заходів. Зокрема, у цій програмі зазначено, що на кожну тисячу трудящих систематично займатися фізичною культурою будуть 345 осіб, у тому числі в спортивних секціях — 230 осіб, комплекс ГПО складатимуть 107 осіб [24].

В Україні на той час також використовувався комплексний підхід до вирішення наявних проблем у фізкультурно-спортивному русі. У республіці було створено та впроваджено такі цільові програми: "Управління розвитком фізичної культури і спорту в Українській РСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року", "Фізкультурні кадри Української РСР", "Фізичне виховання дітей та учнівської молоді", "Олімпійські резерви Української РСР" [3, с. 9—10].

Отже, вітчизняна система фізичної культури і спорту радянського періоду піддавалась істотному впливу партійних та

державних органів влади, які фактично перебрали на себе формування ідеологічних основ, програмних та нормативних засад, вплив на кадрову політику [29, с. 16]. Проте наведені рішення та програми мали здебільшого декларативний характер та суттєво не впливали на покращання ситуації. Офіційна статистика кількості так званих "фізкультурників" традиційно завищувалася у кілька разів задля демонстрації переваг панівної ідеології та турботи про "будівників комунізму". Удаване зростання залучених громадян до спортивних занять ніколи не корелювалося з рівнем здоров'я населення.

Провідні вчені Радянського Союзу у 1980-х роках зазначали, що через проблеми впровадження оптимального режиму рухової активності для всіх вікових категорій загрозливими темпами зростала кількість школярів та студентів спеціальних медичних груп. Не менш тривожні факти виявлялися під час обстеження стану здоров'я і фізичної підготовленості дорослого населення. Із загальної кількості людей у віці від 35 до 60 років тільки незначна частина виконували норми ГПО для своєї вікової групи, не один мільйон трудящих хронічно перебували на "лікарняному", суттєво зростала кількість осіб із серцево-судинними та іншими захворюваннями [31].

Радянська система фізичного виховання різних груп населення на завершальному етапі свого функціонування характеризувалася наявністю суттєвого протиріччя між високим рівнем суспільної необхідності в фізичному вдосконаленні радянських людей і недостатньою масовістю занять фізичною культурою і спортом. Проведені соціологічні дослідження показали, що ступінь реального залучення людей до активних фізкультурно-спортивних занять залишалася досить низькою [51]. У 1990 р. кількість осіб, які займалися фізкультурою, становила у СРСР 6 % загальної чисельності населення [30]. Ре-

зультати роботи з розвитку фізичної культури значно відставали від запитів практики, не стали достатніми чинниками оздоровлення, підвищення трудової активності та оптимізації відпочинку радянських людей [3, с. 26].

Хронічний дефіцит рухової активності у дітей стримував їхній фізичний розвиток та загрожував здоров'ю. Більше третини школярів становили групу ризику. З віком наслідки недостатньої рухової активності призводили до швидкого старіння організму людини, ранньої втрати працездатності. СРСР наприкінці 1980-х років входив до п'ятого десятка країн за тривалістю життя населення [7].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у першій половині 1960-х років Україна, за показниками середньої тривалості життя, входила до першого десятка країн світу [45], а на початку ХХІ ст. опинилася на передостанньому місці у Європі. На шість років скоротилася передбачувана тривалість життя, на 10 років — тривалість здорового життя [47, с. 4]. Серед причин такого стану справ домінуючими є проблеми дотримання здорового способу життя, насамперед — забезпечення належного рівня рухової активності населення. Як свідчили проведені на той час вибіркові дослідження, фізичними аеробними тренуваннями з достатнім навантаженням займалися лише 6—8 % дорослого населення [1].

За статистичними даними, через захворювання, пов'язані з недостатнім рівнем рухової активності та фізичної підготовленості, в Україні на початку 90-х років ХХ ст. щоденно не виходили на роботу понад 600 тис. осіб. Економічні втрати від невиробленої продукції, виплата за лікарняними та за медичне обслуговування становили десятки мільярдів радянських рублів на рік [46, с. 5].

Малоефективна система охоплення населення руховою активністю детермінована рядом чинників, серед яких особливе місце займали тодішні ідеологічні відмінності між двома світовими суспільно-політичними системами.

У Радянському Союзі вважали, що немає потреби створювати умови для розвитку спортивного руху під лозунгом "Спорт для всіх", оскільки такий рух з'явився в європейських країнах як певна "протипага" комуністичній ідеології [5], а ще й тому, що право на активний відпочинок і заняття спортом гарантовано самим соціалістичним суспільним устроєм [13]. На думку К. Жарова та Л. Жарової [20], буржуазні ідеологи, залучаючи все більшу кількість людей до спорту для всіх, отримують прекрасну можливість відволікти широкі верстви населення від класової боротьби і водночас дати їм заряд бадьорості та сил для високоінтенсивної праці та захисту несправедливих мілітаристських загарбницьких інтересів правлячих кіл. Некоректність зазначених тверджень є очевидною з огляду на проведений аналіз особливостей забезпечення доступності спортивних занять для різних груп населення у провідних країнах світу.

Робота з розвитку масового спорту та оздоровчого використання різних форм та засобів рухової активності у структурі здорового способу життя носила в Українській РСР здебільшого формальний характер, була практично відірваною від реальних завдань зміцнення здоров'я населення, профілактики захворювань, повноцінної реабілітації людей після перенесених захворювань [41].

Переважає більшість нормативних форм залучення населення до рухової активності не були популярними у населен-

ня, а популярні форми занять, що спонтанно виникали у практиці, не отримували нормативного оформлення і протягом довгих років існували лише у вигляді ініціативних форм [19].

У згаданий історичний період існувало протиріччя між практикою фізкультурно-оздоровчої роботи і збереженням старих програмних та нормативних засад фізичного виховання різних груп населення. Методологія комплексу ГПО як основного програмно-нормативного документа радянської системи фізичного виховання була ефективною до Другої світової війни, а надалі виявилася неспроможною забезпечити вирішення складних питань раціонального використання можливостей рухової активності в інтересах всебічного розвитку людини, формування здорового способу життя. Аналіз структури та змісту комплексів ГПО 1939, 1972 та 1985 років засвідчує, що між ними відсутні принципові відмінності, хоча за цей період суттєво змінилися умови життєдіяльності, постали нові завдання перед системою фізичного виховання різних груп населення.

Консерватизм програмних та нормативних основ радянського фізкультурного руху та розповсюджена практика формування "зверху" надмірно завищених планів-завдань складання комплексу ГПО призвели до гальмування розвитку фізичного виховання різних груп населення та використання примусу і жорсткого адміністрування для забезпечення "масовості" складання нормативів та вимог цього комплексу за місцем навчання та роботи. Такий підхід зумовив характерні для того часу приписки у звітності, спотворення реального рівня залучення населення до рухової активності, відставання радянської системи фізичного виховання від кращих міжнародних зразків. Зазначена система не відповідала запитам та інтересам різних груп населення та не знаходила у них підтримки. Очевидною стала потреба у форму-

ванні принципово нової методології забезпечення доступності спортивних занять для широких верств населення.

Система управління розвитком масової фізичної культури в Радянському Союзі була зорієнтована на роботу колективів фізичної культури підприємств, установ та організацій, які визначалися первинною ланкою в ієрархії організації спортивно-масової та оздоровчої роботи серед населення. Основне місце в діяльності колективів фізичної культури відводилося забезпеченню тренувального процесу та участі у змаганнях місцевого (районні, міські, обласні) та відомчого рівня. Первинні організації фізкультурно-спортивної спрямованості морально і матеріально заохочувалися головним чином за спортивні результати та спортивний престиж, який у багатьох випадках трактувався спотворено, а не за масовість занять фізичною культурою і спортом [27, с. 267].

Поодинокі приклади впровадження у практику роботи прогресивних форм (цехи здоров'я, виробнича гімнастика, групи здоров'я, фізкультурно-спортивні клуби за місцем проживання, фізкультурно-оздоровчі комбінати, активний відпочинок у вихідні дні тощо) не мали системного характеру та не змінювали основного вектора розвитку зазначеної роботи. Спортивна спрямованість функціонування колективів фізичної культури сформувала одне з найпомітніших протиріч радянського фізкультурного руху, яке тривалий час стримувало розвиток дійсно масової фізичної культури серед людей працездатного віку [4, с. 133—134; 51].

Основоположний принцип організації фізкультурного руху в Радянському Союзі, який базувався на тісному взаємозв'язку та взаємозалежності масової фізичної культури і спорту вищих досягнень та забезпечував на перших етапах розвитку суспільства доволі високі результати, в нових історичних умовах (1970—1980-

ті роки) себе вичерпав, увійшов у протиріччя з тодішньою практикою спорту вищих досягнень та масової фізичної культури. Їх потрібно було розглядати як самостійні галузі знань та сфер діяльності, які хоча частково і збігаються, але все ж таки мають значну кількість принципових розбіжностей [3, с. 29].

Колишній директор Департаменту розвитку спорту Ради Європи G. Walker зазначав, що до кінця 1980-х років спортивна політика країн соціалістичної орієнтації була пов'язана, за невеликим винятком, тільки з "показовим" спортом та з досягненням успіху в спорті вищих досягнень на чемпіонатах світу та Олімпійських іграх. Масові змагання, такі, як Спартакіади, де існували елементи деякої примусовості та демонстрації досягнень "режиму", були повною протилежністю спорту для всіх [53].

Формула "від масовості спорту до спортивної майстерності" трактувалась, як правило, дуже прямолінійно та однобоко. Масовий спортивний рух розглядався як джерело резервів для поповнення збірних команд, "лава запасних" для спорту вищих досягнень [4, с. 155].

Протягом історичного періоду, який розпочався після Другої світової війни водночас із форсованим виходом радянських спортсменів на міжнародну арену, на пострадянському просторі фактично існував явний перекис у бік спорту вищих досягнень з обмеженням розвитку масового спорту (однобічна концентрація матеріальних ресурсів, фінансів і кращих кадрів у сфері підготовки вузького кола спортсменів збірних команд країни, організаційне зневажання проблем масового спортивного руху, слабка постановка науково-методичної роботи тощо) [11, 32, с. 48—49].

До розпаду Радянського Союзу вчені зазначали, що в країні не створено умов для забезпечення конституційного права всіх громадян на заняття фізичною культурою та спортом; забезпеченість

населення спортивними спорудами становила близько 30 % необхідної кількості (при цьому майже третина спортивних споруд не мали елементарних умов: роздягалень, душових тощо); попит на інвентар, одяг, взуття та інші спортивні товари задовольнявся лише на 27 % [10].

Станом на 1 січня 1990 р. в Україні функціонувало 983 стадіони, 15 426 спортивних залів та 419 басейнів [3, с. 19], що в перерахунку на 10 тис. осіб в декілька разів менше порівняно з провідними країнами світу.

До причин, які, на думку експертів, стримували впровадження фізичної культури в побут радянських людей, можна віднести "відсутність ефективних стимулів у роботі з масовою фізичною культурою серед фахівців". Певною мірою це пов'язувалось із недосконалістю критеріїв оцінки праці спеціалістів, низькою престижністю роботи інструктора-методиста з фізичної культури порівняно, наприклад, з роботою тренера. Спостерігалася явна перевага у громадській думці: значно вище оцінювалась робота тренерів, які готували спортсменів, а не фахівців, що займалися оздоровленням людей [8].

На початку 1990-х років Україна посідала одне з останніх місць серед республік Радянського Союзу за кількістю працівників галузі фізичної культури і спорту, чисельність яких із розрахунку на 10 тис. осіб становила всього 11—12 фахівців. Понад 20 % молодих спеціалістів не залишались працювати за розподілом [46, с. 6].

В організації підготовки кадрів для галузі фізичної культури і спорту мали місце серйозні принципові протиріччя між реальним станом справ у масовій (оздоровчій) фізичній культурі, з одного боку, і системою фізкультурної освіти в країні — з іншого. У цій системі дуже мало враховувалась роль, яку фізична культура має відігравати у зміцненні здоров'я населення країни і профілактиці різних захворювань, у підвищенні продуктивності праці

та організації повноцінного дозвілля, подовженні тривалості життя та творчої активності радянських людей [38].

Фізкультурні ВНЗ були зорієнтовані в основному на підготовку вчителів і викладачів фізичної культури та тренерських кадрів для дитячо-юнацького спорту та спорту вищих досягнень. Підготовка кадрів для фізкультурно-оздоровчої роботи, передусім з особами працездатного та похилого віку, була обмеженою як у кількісних, так у якісних показниках [30, 51].

У спортивній науці Радянського Союзу характерною була стійка орієнтація на проблеми підготовки спортсменів високої кваліфікації. Співвідношення дисертаційних досліджень між такими напрямками, як масова фізична культура і спорт вищих досягнень, традиційно було 1:3,5. У свою чергу пріоритетне місце у дослідженнях питань масової фізичної культури відводилося фізичному вихованню дошкільнят, школярів та студентської молоді. За період з 1940 по 1981 р. з різних питань масової фізичної культури дорослого населення виконано 244 дисертації, або 8 % загальної кількості робіт, які захищено з проблем фізичної культури і спорту. Частка таких робіт ще більше скоротилася за період 1980-х років і становила лише 5 % [9, 25].

Недосконалим визнавалось управління масовою фізичною культурою в Українській РСР, особливо що стосувалося діяльності спорткомітетів, оскільки тут мали місце розбіжності між діючою та необхідною інформаційною структурами, а також спостерігалась неузгодженість між спорткомітетами всіх рівнів та добровільними спортивними організаціями. Такий стан справ негативно впливав на забезпечення масовості радянського фізкультурного руху [50, с. 20].

В Україні після проголошення державної незалежності (24 серпня 1991 р.) протягом 1990-х років збереглися вказані вище протиріччя залучення населення до організованої рухової активності. Дія частини з них навіть посилилась у зв'язку з новими трансформаційними процесами у суспільному розвитку та формуванням ринкових економічних відносин. В цих умовах у державі формується та реалізується власна спортивна політика.

У 1993 р. прийнято Закон України "Про фізичну культуру і спорт", протягом 1994—1997 рр. реалізувалася Державна програма розвитку фізичної культури і спорту, а з 1999 р. виконувалась Цільова комплексна програма "Фізичне виховання — здоров'я нації", розрахована на період до 2005 р.

У 1990-х роках в Україні було покладено початок формуванню фітнес-індустрії, яка ґрунтувалася на діяльності переважно приватних фізкультурно-оздоровчих організацій — фітнес-клубів, фітнес-центрів, спортивно-оздоровчих комплексів тощо. Кращі з них змогли залучити найкваліфікованіших вітчизняних фахівців, створити сучасну матеріально-технічну базу, забезпечити застосування новітніх технологій у сфері оздоровчої фізичної культури. Одночасно ринок фітнес-послуг в Україні залишається недосконалим, особливо в тій частині, що стосується його структури та доступності для різних груп населення [34, с. 191—193].

Зростання популярності фітнес-центрів, різних клубів здоров'я та інших подібних оздоровчо-рекреаційних центрів в Україні стало не втіленням державної політики, а наслідком діяльності ентузіастів і комерційних структур, що впроваджують у практику ефективні оздоровчі технології та інші досягнення, запозичені в країнах Заходу і Сходу [39].

В умовах загальної кризи економіки та суспільних відносин в Україні у 1990-х роках галузь фізичної культури і спорту не могла уникнути негативних тенденцій у своєму розвитку. Це, передусім, зниження рівня залучення населення до рухової активності.

В Україні на той час лише 3—5 % дієздатного населення мали необхідний обсяг рухової активності для нормального розвитку дітей, зміцнення функціональних можливостей осіб середнього віку, гальмування процесів старіння у людей похилого віку [2, с. 20; 40].

Матеріали соціологічних досліджень, які протягом 1994—1999-х років проводились Інститутом соціології НАН України, свідчать, що в структурі культурно-дозвільної активності різних груп населення недостатньо показані оздоровча діяльність та заняття організованою руховою активністю. Ранкову гімнастику виконували 16—17 % дорослого населення, оздоровчим бігом та прогулянками займалися 8—9 % респондентів, плавальний басейн, спортзал та майданчики для спортивних занять відвідували 4 % населення. Чисельність прихильників активного дозвілля різко зменшується після 30-річного віку, а потім падає вдвічі після 50-річного віку [21].

Скорочення кількості осіб, які регулярно займаються руховою активністю, в поєднанні з ірраціональним харчуванням, зростанням популярності шкідливих звичок (тютюнопаління, зловживання алкоголем, наркотиками), порушеннями екологічної рівноваги призвели до значного погіршення здоров'я населення України та скорочення середньої тривалості життя.

В Україні спостерігається значне збільшення кількості хронічних неінфекційних захворювань (насамперед, серцево-судинної системи, показники смертності від хвороб системи кровообігу в Україні є найвищими серед європейських країн). Протягом

1990-х років різко зросла захворюваність на гіпертонію — у 3 рази, стенокардію — у 2,4 рази, інфаркт міокарда — на 30 відсотків [52, с. 4].

Чітко виражена негативна спрямованість динаміки загальної захворюваності та смертності населення у 1990-х роках не могла не позначитися на показниках середньої очікуваної тривалості життя. У 1991 р. середня тривалість життя чоловіків скоротилася на 1 рік, у жінок — на 0,5 року. Протягом подальших трьох років зменшення середньої тривалості життя становило щорічно 0,7 року у чоловіків і 0,5 року — у жінок. У 1995 р. відбулося різке зростання смертності чоловіків, унаслідок якого середня тривалість життя у них зменшилась ще на 1,2 року (у жінок — на 0,4 року). Загалом за 1990—1995 роки середня тривалість життя зменшилась у чоловіків на 4,4 року (в містах — на 4,7, у селах — на 3,2), і у жінок — на 2,3 року (в містах — на 2,3, у селах — на 2,0) [35].

Одним із індикаторів посилення демографічного неблагополуччя в будь-якій країні є збільшення різниці між тривалістю життя чоловіків і жінок. В Україні цей розрив збільшився з 9,1 року (1990 р.) до 11,2 року (1996 р.). Значне зростання смертності характерне передусім для представників чоловічої статі молодого і середнього віку [2, с. 4; 35].

З метою визначення стратегії удосконалення системи залучення населення до рухової активності в Україні, відповідно до кращих світових зразків та з урахуванням національних особливостей і традицій, доцільним видається аналіз причин низького рівня функціонування цієї системи. Така робота проводиться автором з кінця 1990-х років [14—16].

Методологія вітчизняної системи фізичного виховання різних груп населення на межі ХХ і ХХІ ст. зберегла багато ознак колишньої "радянської масової фізичної культури". Спосте-

рігається орієнтація на інтереси держави (забезпечення високопродуктивної трудової діяльності та обороноздатності), а не на інтереси конкретної людини (збереження здоров'я, профілактика захворювань та активне дозвілля). Пролонговано авторитарну модель розвитку зазначеного напрямку спортивної практики: ігноруються інтереси, здібності, соціальні диференціації співгромадян; недооцінюється роль особистості; використовуються примус і залякування; перевага надається шаблонному змісту роботи; спостерігається штучне звеличування вчителя, викладача та інструктора над учасниками спортивних занять, застосування авторитарного тиску. В результаті цього та на фоні низького життєвого рівня, населення практично самоізолювалося від рухової активності. У галузі фізичної культури і спорту збережено антигуманний філософський підхід радянської епохи — Людина для системи, а не система для людини.

В основу державної політики щодо рухової активності населення в Україні покладено поспішно прийняті в середині 1990-х років державні тести для оцінки фізичної підготовленості населення. Ця система успадкувала всі недоліки колишнього комплексу ГПО. Впроваджене тестування не дозволяє дати всебічну та об'єктивну оцінку стану життєво важливих функцій організму, крім того, багато із запропонованих тестів є факторами підвищеного ризику, що здатні викликати негативні наслідки для здоров'я. В цю систему введено принципи, характерні для спорту вищих досягнень, що є значною помилкою, оскільки великий спорт передбачає максимальні навантаження, націлені на максимальну мобілізацію можливостей функціональних систем, що не відповідає спроможностям людини, яка не зазнає таких навантажень у повсякденному житті [39, 41].

В українському суспільстві через певні об'єктивні та суб'єктивні причини недооцінюються можливості рухової активності у формуванні здорового способу життя та зміцненні здоров'я громадян, профілактиці шкідливих звичок, передусім серед молоді, та у вирішенні інших важливих соціально-економічних проблем [44].

Низький рівень рухової активності пояснюється у багатьох українців відсутністю потреби в активних формах дозвілля та нерозумінням значення руху для зміцнення здоров'я. Патерналістичні настрої серед населення України (держава повинна опікуватися та турбуватися про своїх співгромадян без докладання ними власних зусиль) є суттєвим чинником, який зумовлює пасивність кожної окремої особистості у використанні рухової активності для формування здорового способу життя.

У 2000 р. громадянами України витрачено на фізкультурно-спортивні послуги 15 млн грн., що становило всього 0,09 % загальних витрат на платні послуги [34, с. 180].

Нормативно-правова база галузі фізичної культури і спорту у 1990-х роках формувалась поспіхом, у ній зафіксовано значну кількість застарілих та декларативних положень. Водночас не було врегульовано чимало питань із розвитку інфраструктури галузі, її кадрового, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного та рекламного забезпечення. Гостро відчувається відсутність податкових преференцій, державних соціальних стандартів та гарантій обсягів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності для задоволення потреб населення у руховій активності. Система організації та управління фізичною культурою і спортом в Україні зберегла багато недоліків, характерних для Радянського Союзу (відомчий підхід, централізм, декларативність та дублювання у роботі, суворе адміністрування та ін.). Відсут-

ність стабільності у структурі та керівництві центральним органом виконавчої влади з питань фізичної культури і спорту призводила до необхідності перманентного вирішення питань його ліквідації і створення, проведення численних навчально-тренувальних зборів, державних заходів, забезпечення участі збірних команд України у міжнародних змаганнях, Олімпійських іграх тощо. На центральному рівні практично опускались проблеми стратегії, формування та реалізації сучасної державної політики, забезпечення координації дій державних органів та громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування з розвитку фізичного виховання різних груп населення. Не було налагоджено системи дієвого контролю за виконанням державних програм розвитку фізичної культури і спорту та не розроблено практичних механізмів реалізації ряду прогресивних їхніх положень.

На регіональному рівні тривалий час залишалися невирішеними проблеми з визначення найбільш важливих пріоритетних напрямів роботи управлінь з фізичної культури і спорту обласних держадміністрацій та відповідних структур місцевого рівня, інтеграції усіх видів ресурсного забезпечення розвитку фізкультурного руху, відносин між державними та громадськими організаціями, особливо що стосується функцій узгодження, координації, регулювання та стимулювання [36, с. 12—13; 37].

Галузь фізичної культури і спорту традиційно в Україні фінансується за залишковим принципом. У бюджетах усіх рівнів у 1990-х роках виділялось всього 0,2—0,4 % видаткової частини, що дозволяло фінансувати лише організацію та проведення різних заходів і частково вирішувати питання участі спортсменів України у міжнародних змаган-

нях. Важливі питання розвитку мережі спортивних організацій, спортивних споруд, соціальної реклами організованої рухової активності практично не мали бюджетного фінансування.

У статті 28 Закону України "Про фізичну культуру і спорт" передбачено, що державне фінансування фізкультурно-оздоровчої діяльності і спорту вищих досягнень здійснюється окремо, однак в бюджетах усіх рівнів окремі бюджетні програми за вказаними напрямками відсутні. На практиці понад 95 % державного бюджету направляються на заходи спорту вищих досягнень. На забезпечення доступності рухової активності для широких верств населення виділяється не більше 30 % місцевих бюджетів [22].

У Концептуальних засадах подальшого розвитку фізичної культури і спорту в Україні, схвалених на Всеукраїнській нараді 19 грудня 1997 р., відмічалось, що матеріально-технічна база фізичної культури і спорту значно нижча реальних потреб населення, а її технічний стан та умови утримання вкрай незадовільні [26].

В Україні протягом 1990-х років відбулося певне зростання кількості спортивних залів (на 9 %) та стадіонів (на 14 %), кількість плавальних басейнів зменшилась на 12 %, спортивних майданчиків — на 30 %. Відношення рівня забезпеченості спортивними спорудами до діючих будівельних нормативів становив 38—43 % їх потреби [42]. Більшість спортивних споруд морально і матеріально застаріли, їхній стан не відповідає сучасним вимогам, вони ні в якому разі не можуть сприяти залученню різних груп населення до рухової активності.

На початку 2000 р. кадрове забезпечення галузі фізичної культури і спорту характеризувалось стійкою тенденцією

до збільшення кількості тренерів протягом 10 років (на 12 %) та суттєвим скороченням інструкторів-методистів фізкультурно-оздоровчої роботи у виробничій та соціально-побутовій сферах в 3,6 раза (станом на 1 січня 1990 р. було 8867 фахівців, а на 1 січня 2000 р. залишилось 2437 осіб) [42]. Отже, найбільших кадрових втрат зазнав напрям діяльності, пов'язаний із забезпеченням доступності рухової активності широким верствам населення України.

За роки незалежності в державі виникла напружена ситуація з підготовкою кадрів. З одного боку, невиправдано зросла кількість вищих навчальних закладів, що готують фахівців із фізичної культури і спорту, а з іншого, — з'явився дефіцит кваліфікованих кадрів із фізкультурно-спортивної роботи. Нині в Україні фахівців галузі фізичної культури і спорту готує понад 60 вищих навчальних закладів — це більше, ніж було загалом у Радянському Союзі. Щорічно випускаються понад 5 тис. фахівців за потреби — 2 тис. Водночас не більше 20 % вузів і факультетів, які готують ці кадри, відповідають мінімально припустимим вимогам до кваліфікації науково-педагогічного складу, матеріально-технічної бази, навчальної та науково-дослідної роботи [40, 48].

В Україні не сформовано дієвої системи пропаганди здорового способу життя, переваг організованої рухової активності. Експерти вважають, що реклама на телебаченні торгових марок алкогольних і тютюнових виробів, пива практично "перекреслює" всі намагання щодо залучення людей до активних форм дозвілля. Аналіз вітчизняних засобів масової інформації показав, що 95 % інформації про спорт — повідомлення про результати різноманітних змагань, передусім міжнародних. Вітчизняні журналісти сприяють вихованню здебільшого лише "вболівальників спорту", а не активних учасників спортивного руху.

Через відповідні нормативно-правові документи необхідно стимулювати регулярну популяризацію в українському суспільстві складових здорового способу життя і водночас звести до "розумного" мінімуму або взагалі заборонити рекламу алкогольних напоїв, тютюнових виробів і усіляких лікарських засобів та харчових добавок.

Результати проведеного теоретичного дослідження системи залучення населення до організованої рухової активності в Україні у другій половині ХХ ст. вказують на низьку ефективність функціонування цієї системи як в радянський період, так і за роки незалежності держави. Актуальною стає потреба в обґрунтуванні нових методологічних підходів для збільшення доступності спортивних занять для різних соціальних і вікових груп населення та формування на цій основі здорового способу життя.

Висновки

В Україні у 1960—1980-х роках, як загалом у Радянському Союзі, зменшувалась ефективність системи залучення населення до рухової активності. Після проголошення незалежності в державі спостерігається збереження тенденції розвитку фізичного виховання різних груп населення.

Гіподинамія у поєднанні з іншими чинниками ризику для здоров'я — тютюнопалінням, незбалансованим харчуванням, надмірним споживанням алкоголю, екологічними проблемами — призводить до суттєвого зростання неінфекційних захворювань в Україні починаючи з другої половини ХХ ст. Це спричиняє збільшення чисельності випадків передчасної смертності, передусім у чоловіків працездатного віку, та скорочення передбачуваної тривалості життя.

Недосконалість вітчизняної системи залучення населення до рухової активності в радянський період (з кінця 1950-х років) була зумовлена:

1) декларативністю та відсутністю ресурсного забезпечення відповідних партійних та державних рішень;

2) ігноруванням нової міжнародної стратегії розвитку фізичного виховання — спорту для всіх;

3) збереженням старих програмних та нормативних засад фізичного виховання різних груп населення, що втілювались у комплексі ГПО;

4) пріоритетним місцем спорту вищих досягнень до оздоровчої роботи у всіх компонентах галузі фізичної культури і спорту.

За часів незалежності України у 1990-х роках недостатній рівень організованої рухової активності населення детерміновано такими чинниками:

- анахронічною методологією вітчизняної системи фізичного виховання різних груп населення;

- недоліками нормативно-правового та організаційно-управлінського характеру;

- обмеженістю ресурсного забезпечення: фінансового, матеріально-технічного, кадрового, науково-методичного та інформаційно-пропагандистського.

Вирішення зазначених проблем залучення населення до рухової активності в Україні видається можливим на основі інноваційної стратегії розвитку фізичного виховання різних груп населення, що стимулювала б існуючі прогресивні підходи та сприяла інтеграції у вітчизняну систему передового світового досвіду.

На початку XXI ст. в Україні було створено передумови для формування системи спорту для всіх, а саме:

- накопичено значний практичний досвід та отримано результати наукових досліджень про безперспективність збереження традиційної авторитарної моделі розвитку фізичного виховання різних груп населення;

- забезпечено участь вітчизняних фахівців у роботі міжнародних організацій та світових наукових форумів, конгресів та семінарів з проблем спорту для всіх;

- узагальнено науково-практичний матеріал із питань забезпечення доступності рухової активності для широких верств населення у провідних країнах світу;

- накопичено достатні теоретичні та емпіричні знання з фізичного виховання різних груп населення та з впровадження досягнень науки в практику рухової активності людей різного віку та соціального статусу, що слугує підґрунтям для осмислення існуючих проблем, формування оригінальних ідей, постановка актуальних завдань та перспективи подальших досліджень;

- вітчизняними філософами обґрунтовано високу ефективність теорії людиноцентризму в подоланні авторитаризму радянського періоду розвитку України та перших років формування нових соціально-економічних відносин у незалежній державі;

- висунуто наукову гіпотезу про формування вітчизняної системи спорту для всіх на основі гуманізації рухової активності населення.

1. Апанасенко Г.Л. Кто в ответе за здоровье здоровых // Правда. — 1988. — 14 ноября. — С. 4.

2. Апанасенко Г.Л. Избранные статьи о здоровье. — К., 2005. — 48 с.

3. Бака М.М. Организационно-методологические основы развития физической культуры и спорта в республике (на материале Украинской ССР): Дис. ... д-ра пед. наук. — М.: ЦОЛИФК, 1990. — 32 с.

4. Бальсевич В.К. Физическая культура для всех и для каждого. — М.: Физкультура и спорт, 1988. — 208 с.

5. Бугров Н.Н. Физическая культура и спорт в меняющихся условиях развития капитализма // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 2. — С. 50–52.

6. Бунчук М.Ф. Организация физической культуры. — К.: Вища шк., 1970. — 296 с.

7. Вавилов Ю.Н. Концептуальные предпосылки перестройки школьной системы физического воспитания в СССР // Теория и практика физ. культуры. — 1990. — № 10. — С. 2–9.

8. Виноградов П.А., Седов А.В. Проблемы развития массовой фи-

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

зической культуры // Теория и практика физ. культуры. — 1986. — № 5. — С. 5–8.

9. Гониянц С.А., Петрачев М.А. Пути совершенствования научно-исследовательской работы, подготовки и переподготовки кадров по массовой физической культуре взрослого населения // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 11. — С. 38–41.

10. Гуськов С.И. Переход к рыночной экономике и развитие физической культуры и спорта // Теория и практика физ. культуры. — 1991. — № 2. — С. 11–15.

11. Гуськов С. "Спорт для всех" и телевидение в России // Олимпийский спорт и спорт для всех: проблемы здоровья, рекреации, спортивной медицины та реабілітації: Тези доповідей IV Міжнародного наукового конгресу. — К.: Олімпійська література, 2000. — С. 474.

12. Деметер Г.С. Возрастание руководящей роли КПСС в сфере физической культуры и спорта в условиях развитого социализма // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 6. — С. 4–6.

13. Дивина Г.В. О социальной сущности кампании "Спорт для всех" в капиталистических странах Западной Европы // Теория и практика физ. культуры. — 1985. — № 9. — С. 58–61.

14. Дутчак М.В. Окремі аспекти реформування системи фізичного виховання в Україні // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: 36. наук. праць — Рівне: Ліста, 1999. — С. 158–162.

15. Дутчак М.В. "Спорт для всех" в утверждении идеалов олимпизма в Украине // Наука в олимпийском спорте. — 2001. — № 3. — С. 61–66.

16. Дутчак М.В. Синдром залишкового підходу // Урядовий кур'єр. — 2002. — № 109. — С. 4–5.

17. Дутчак М.В. Спорт для всіх у світовому контексті: напрями та технології діяльності міжнародних організацій // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. — 2007. — № 1. — С. 8–16.

18. Дутчак М.В. Спорт для всіх у країнах з високим рівнем охоплення населення організованою руховою активністю // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. — 2007. — № 3. — С. 47–58.

19. Евтушок Ю.И., Левицкий В.В., Кравченко А.В., Завацкий Ю.Г. Опыт применения системного подхода в комплексной перестройке массовой физической культуры // Теория и

практика физ. культуры. — 1990. — № 4. — С. 53—54.

20. Жаров К., Жарова Л. Сярлыком "Спорт для всех" // Спорт за рубежом. — 1986. — № 19. — С. 14—15.

21. Жуляева Н., Скокова Л. Фізкультура і спорт у структурі культурно-дозвільної діяльності населення України // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. праць / За ред. С.С. Єрмакова. — Харків: ХХПІ, 1999. — № 16. — С. 8—12.

22. Закон України "Про фізичну культуру і спорт" // <http://www.rada.gov.ua>

23. История физической культуры и спорта: Учебник для ин-тов физ. культуры / Под ред. В.В. Столбова. — М.: Физкультура и спорт, 1983. — 358 с.

24. Капитонов В.И., Кожеваткин В.М. О комплексном подходе к решению перспективных проблем массовой физической культуры и спорта // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 10. — С. 31—33.

25. Козьмина В.П., Петрачев М.А., Колесов А.А. Анализ диссертационных работ по проблемам физической культуры и спорта (1984—1988 гг.) // Теория и практика физ. культуры. — 1989. — № 6. — С. 52—56.

26. Концептуальні засади подальшого розвитку фізичної культури і спорту в Україні // Наука в олімпійському спорті. — 1998. — № 1. — С. 5—12.

27. Кузьмак Б.С., Осинцев А.А. Социально-экономические проблемы физической культуры и спорта. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М.: Физкультура и спорт, 1981. — 280 с.

28. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. — М.: Радуга, 1982. — 400 с.

29. Кухтій А.О. Організаційні основи розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні впродовж ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту. — Львів, 2002. — 20 с.

30. Маслов В.И., Зволинская Н.Н. Высшее физкультурное образование сегодня и завтра // Теория и практика физ. культуры. — 1990. — № 12. — С. 2—11.

31. Матвеев Л.П. О некоторых проблемах теории и практики физической культуры // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 7. — С. 5—8.

32. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. — К.: Олимпийская литература, 1999. — 318 с.

33. Матеріали XXVI з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1981. — 262 с.

34. Мічуда Ю.П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку. Закономірності функціонування та розвитку. — К.: Олімпійська література, 2007. — 216 с.

35. Нагорна А.М., Чепелевська Л.А. Медико-демографічна ситуація в Україні та перспективи її розвитку // Охорона здоров'я в Україні: проблеми та перспективи. — К., 1998. — С. 7—23.

36. Олійник М.О. Теоретичні і методичні основи управління фізичною культурою і спортом в Україні: Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту. — К., 2000. — 18 с.

37. Основні показники розвитку фізичної культури і спорту в Україні за 1999 рік. — К., 2000. — 132 с.

38. Платонов В.Н. Актуальные проблемы высшей школы и пути перестройки физкультурного образования // Теория и практика физ. культуры. — 1990. — № 4. — С. 5—10.

39. Платонов В.М. Від спортивної майстерності до здорового способу життя // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: Зб. наук. праць. — Рівне: Ліста, 1999. — С. 3—7.

40. Платонов В.М. Виступ на Першому спортивному конгресі України // Перший спортивний конгрес України. — К., 2004. — С. 21—22.

41. Платонов В.Н. Сохранение и укрепление здоровья здоровых людей — приоритетное направление современного здравоохранения // Спортивная медицина. — 2006. — № 2. — С. 3—14.

42. Порівняльні дані стану фізкультурно-оздоровчої роботи в Україні. — К., 1996. — 10 с.

43. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 11 сентября 1981 года № 890 "О дальнейшем подъеме массовости физической культуры и спорта" // Правда. — 1981. — 24 сент. — С. 3—4.

44. Проект Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту // Перший спортивний конгрес України. — К., 2004. — С. 40—49.

45. Рудницький О.П. Середня тривалість життя населення України у другій половині ХХ століття: тенденції і перспективи // Демографические исследования. — 1993. — Вып. 17. — С. 109—116.

46. Савицкий П.Ф. Организация физкультурно-оздоровительной работы: Учеб. пособие для слушателей факультета повышения квалификации. — К., 1992. — 34 с.

47. Сім ініціатив Президента України з покращання здоров'я українського народу. — К., 2007. — 16 с.

48. Справочник физкультурного работника / Под ред. П.Ф. Савицкого. Изд. 2-е, испр. и доп. — К.: Здоров'я, 1976. — 344 с.

49. Спутник физкультурного работника / Под общей ред. В.А. Иволгина. Изд. 2-е, испр. и доп. — М.: Физкультура и спорт, 1977. — 352 с.

50. Тугарин А.В. Функции и информационное обеспечение управления массовой физической культурой в деятельности спорткомитета республики (на примере Украинской ССР): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — К., 1986. — 22 с.

51. Царик А.В. Пути и факторы формирования потребности в физическом совершенствовании человека // Теория и практика физ. культуры. — 1984. — № 3. — С. 32—35.

52. Цільова комплексна програма "Фізичне виховання — здоров'я нації". — К., 1998. — 48 с.

53. Walker G. How to include as many people as possible? // Making sport attractive for all, proceedings book / XVI European Sports Conference, Dubrovnik. — September 24—26, 2003. — Zagreb: Ministry of Education and Sport of the Republic of Croatia, 2003. — P. 21—25.